

ОБЧИСЛЕННЯ ГУСТИНИ ФОНОННИХ СТАНІВ ДЛЯ КРИСТАЛУ $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ З ТЕМПЕРАТУРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТЕПЛОЄМНОСТІ

В.М. Сабадос¹, І.М. Різак², О.І. Чобаль³, В.М. Різак³

¹Закарпатський державний університет, м. Ужгород, вул. Заньковецька, 89
²Дніпропетровський національний університет, м. Дніпропетровськ, пров. Науковий, 5
³Ужгородський національний університет, м. Ужгород, вул. Волошина, 54
e-mail: rizak@univ.uzhgorod.ua

За допомогою розробленої МРІ - програми, яка базується на використанні метода регуляризації Тіхонова, обчислена густина фононних станів (ГФС) для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ з температурної залежності теплоємності. Обчислена ГФС задовільно узгоджується з експериментально визначеною ГФС методом непружного некогерентного розсіювання нейтронів

Вступ

Густина фононних станів (ГФС) є однією з важливих характеристик енергетичного спектру конденсованих систем і визначає не лише термодинамічні характеристики, пов'язані з ґратковою підсистемою кристалу, але й кінетичні ефекти [1]. Визначення ГФС з експерименту або шляхом прямого розрахунку є складною задачею і потребує унікальних експериментальних або розрахункових методик. Так експеримент для визначення ГФС вимагає використання ядерного реактора і є довготривалим та дорогим. Цей факт робить привабливою спробу реконструювати ГФС з температурної залежності термодинамічних параметрів матеріалу, зокрема, з температурної залежності теплоємності $C(T)$ [2-6]. У цьому випадку ГФС є розв'язком інтегрального рівняння [7]:

$$C_v(T) = 3rNk \int_0^{\infty} g(\omega) K\left(\frac{\hbar\omega}{kT}\right) d\omega, \quad (1),$$

де $g(\omega)$ – ГФС, $K(x) = \frac{x^2}{2\sinh^2(x/2)}$, $\hbar$ – стала Планка, k – стала Больцмана, r –

число атомів в елементарній комірці, N – число Авогадро. Інтегрування ведеться по всім можливим частотам ω . Рівняння (1) – це рівняння Фредгольма першого роду, яке, як відомо [8], є некоректною задачею. У роботі [5] показано, що розв'язання рівняння (1) є дуже складною задачею навіть для моделей кристалів в наближеннях Дебая та Енштейна. Запропоновані в роботах [2-6] методи обчислення ГФС на основі розв'язання інтегрального рівняння (1) залежать від додаткової апріорної інформації, яка у багатьох випадках є невідомою. В роботі [9] для розв'язання рівняння (1) ми розробили унікальний пакет програм, які реалізують метод регуляризації Тіхонова [8], а також на тестових прикладах, проведених для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{Se}_6$, показали ефективність цих програм при знаходженні ГФС з температурної залежності теплоємності.

Метою даної роботи є обчислення ГФС для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ з температурної залежності теплоємності за допомогою розроблених програм.

Методика розрахунків

У методі регуляризації А.Н. Тіхонова як розв'язок береться функція, при якій досягає свого мінімального значення функціонал Тіхонова [8], який для інтегрального рівняння (1) матиме вигляд:

$$M_{\alpha}[g, C_{\delta}] = \int_{T_1}^{T_2} \int_a^b [K(T, \omega)g(\omega) - C_{\delta}(T)]^2 dT + \alpha \int_a^b [g^2(\omega) + [g'(\omega)]^2] d\omega, \quad (2)$$

де $\alpha > 0$ – параметр регуляризації Тіхонова, C_{δ} – експериментальні значення теплоємності, визначені із середньоквадратичною похибкою δ .

Розглянемо функцію:

$$\rho(\alpha) = \int_{T_1}^{T_2} \int_a^b [K(T, \omega)g^{\alpha}(\omega) - C_{\delta}(T)]^2 dT, \quad (3)$$

де $g^{\alpha}(\omega)$ – функція, яка реалізує мінімум функціоналу (3) при фіксованому значенні α , $\rho(\alpha)$ – квадрат середньоквадратичної похибки. Параметр α вибираємо за описаним в роботі [8] принципом нев'язки, згідно якого параметр знаходиться із рівняння:

$$\rho(\alpha) = \delta^2. \quad (4)$$

В роботі [8] показано, що саме при такому виборі параметра α функція g^{α} реалізує мінімум функціоналу (3) в класі функцій, які задовольняють умову:

$$\int_{T_1}^{T_2} \int_a^b [K(T, \omega)g(\omega) - C_{\delta}(T)]^2 dT \leq \delta^2$$

Для визначення екстремалі функціоналу (3) при фіксованому значенні параметра α ми використали алгоритм розв'язання системи рівнянь, яка апроксимує інтегродиференціальне рівняння

$$\begin{cases} A^* Ag + \alpha Cg = A^* C_{\delta}, \\ g(a) = 0, g(b) = 0. \end{cases} \quad (5)$$

Дане рівняння Ейлера отримується із умови мінімуму функціоналу $M_{\alpha}[g, C_{\delta}]$. Тут A – матриця оператора, яка апроксимує інтегральний оператор в рівнянні (1), A^* – транспонована матриця, Cg – апроксимує стабілізатор $\Omega[g]$.

Для реалізації методу Тіхонова була створена програма в середовищі MathCAD 13 [9]. Для підвищення точності визначення ГФС даний алгоритм був реалізований також у вигляді паралельної MPI - програми [9], написаної на мові C з використанням MPI – системи паралельного програмування з передачею повідомлень, що дозволяє створювати ефективні, надійні і портативні паралельні програми високого рівня [11].

Результати розрахунку та їх обговорення

Для того, щоб впевнитись в тому, що розроблені програми добре обчислюють значення ГФС при точно заданій $C_v(T)$, підставимо в рівняння (1) ГФС кристалу $Sn_2P_2S_6$, яка була знайдена методом непружного некогерентного розсіювання нейтронів [10]. Використовуючи тепер квадратурні формули Сімпсона, знайдемо “ідеальні” значення теплоємності $C_{ideal}(T)$ (рис.1.).

Результати тестових розрахунків створеної MathCAD - програми підтвердили, що із збільшенням порядку матриці A точність розв'язку збільшується – це пояснюється кращою апроксимацією інтегралу (1) квадратурними формулами. На рис.2 показані результати MathCAD - програми, коли порядок матриці A рівний 4900, який є максимально допустимий для MathCAD 13. Тут, як експериментальні значення теплоємності, ми брали значення $C_{ideal}(T)$. Як бачимо, результати обчислення ГФС отримані за розробленою програмою добре узгоджуються з реальними при “ідеально” визначеній теплоємності $C_{ideal}(T)$. Тим не менше з рис.2 ми бачимо і суттєві розходження між графіками: на кінцях проміжку $[a, b]$

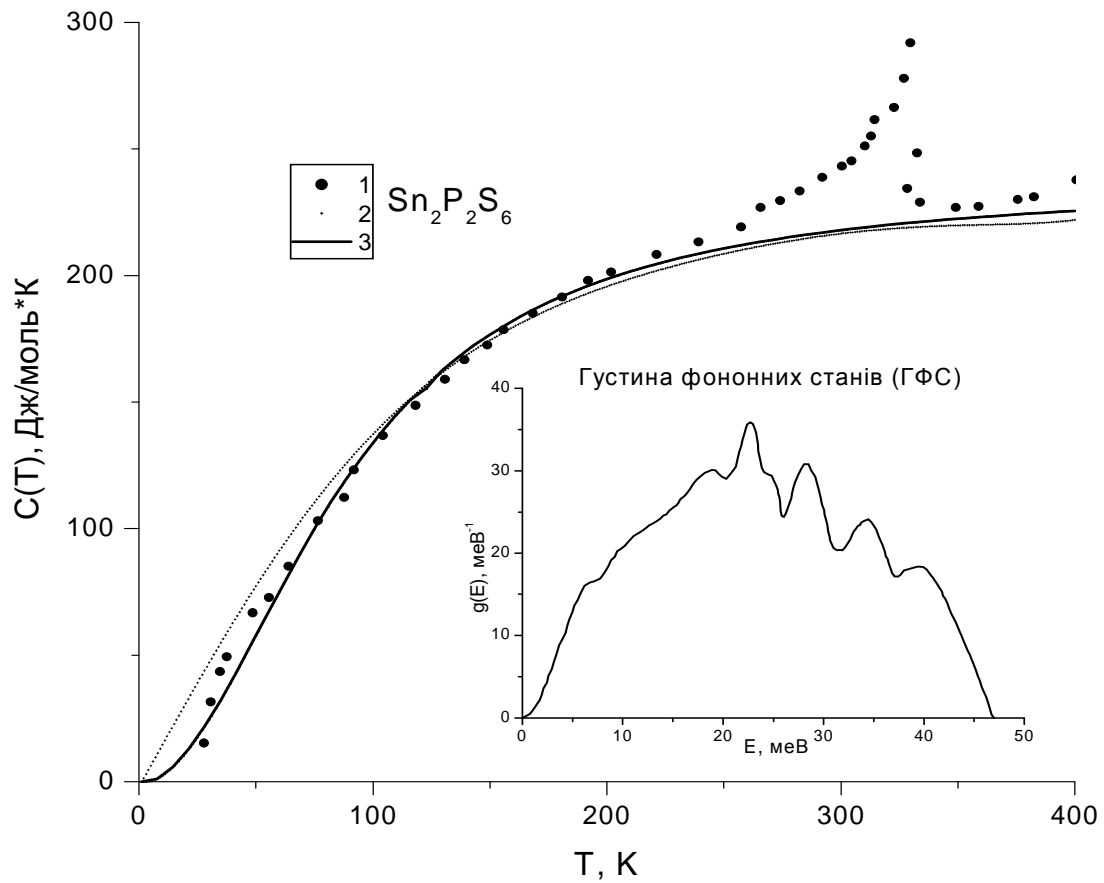

Рис.1. Теплоємність кристала $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$: 1 – експериментальні значення $C_p(T)$. 2 – ab initio розрахунок в кластерному наближенні. На вкладці ГФС кристала $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$, знайдена методом непружного некогерентного розсіювання нейтронів.); 3 – теплоємність (“ідеальні” значення теплоємності), обчислена за допомогою ГФС

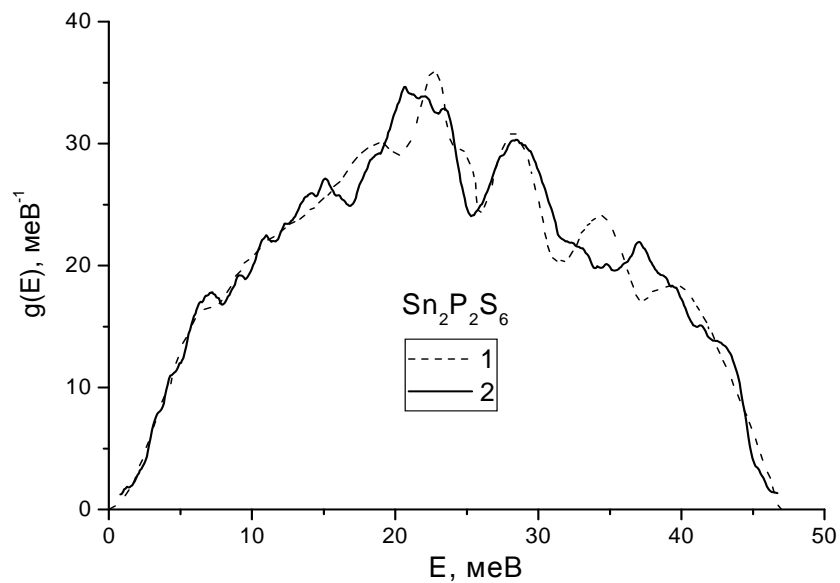

Рис.2. ГФС для кристала $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$. 1– експериментальна крива. 2 – результат обчислення ГФС за допомогою MathCAD – програми.

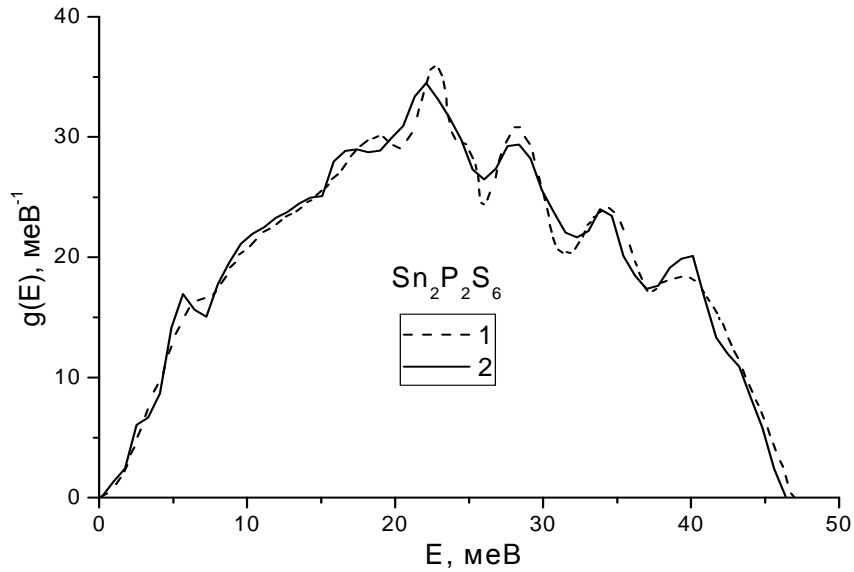

Рис.3. ГФС для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$: 1 – експериментальна крива, 2 – результат обчислення ГФС за допомогою паралельної MPI - програми.

обчислена ГФС не приймає нульові значення; максимальне відхилення обчислених значень ГФС від експериментальних становить 4 meV^{-1} . Результати обчислення MPI - програми показано на рис.3. Тут, як і в попередньому випадку, вхідними даними були значення $C_{ideal}(T)$. З рис.3 видно, що значення ГФС, які обчислені за розробленою MPI - програмою, майже співпадають з реальними при “ідеально” визначеній теплоємності $C_{ideal}(T)$: тут, на відміну від результатів MathCAD - програми, на кінцях проміжку $[a,b]$ обчислена ГФС приймає нульові значення, а максимальне відхилення становить приблизно 2 meV^{-1} .

Проведемо тепер обчислення ГФС з реальних експериментальних значень теплоємності кристала $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ при сталому тиску $C_p(T)$, відносна похибка визначення яких становить 1%. Як бачимо, абсолютні значення експериментально визначеної теплоємності $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ $C_p(T)$ [10] добре узгоджується з $C_{ideal}(T)$ при низьких температурах ($T < 220 \text{ K}$), розрахованими із рівняння (1) за ГФС. Для обчислення гармонічної складової $C_v(T)$ з $C_p(T)$ використовувалась формула [12]:

$$C_v(T) = C_p(T) - V\beta^2 B_T T - \Delta C_v(T) - C_v^{ang}(T) - C_{el}(T), \quad (6)$$

де V – експериментальні значення молярного об’єма; β – ізобаричний коефіцієнт об’ємного термічного розширення; B_T – ізотермічний модуль всебічного стиснення; $\Delta C_v(T)$ – похибка приведення теплоємності при постійному об’ємі $C_v(T)$, яка відповідає об’єму $V(T)$ до значень при фіксованому об’ємі $V(0)$; $C_v^{ang}(T)$ – ангармонічна складова теплоємності кристала при постійному об’ємі; $C_{el}(T)$ – електронна складова. Як показали наші розрахунки, всі ці складові при температурах ($25 - 220 \text{ K}$) не перевищують в сумі 0.1%. Наявність фазового переходу (337 K) ускладнює обчислення гармонічної складової теплоємності при $T > 220 \text{ K}$. Тому нами проведено *ab initio* розрахунки питомої теплоємності кластера $\text{Sn}_{56}\text{P}_{56}\text{S}_{168}$ з використанням програмного комплексу GAMESS [13] та методу статистичної термодинаміки в наближенні „жорсткий ротатор-гармонічний осцилятор”.

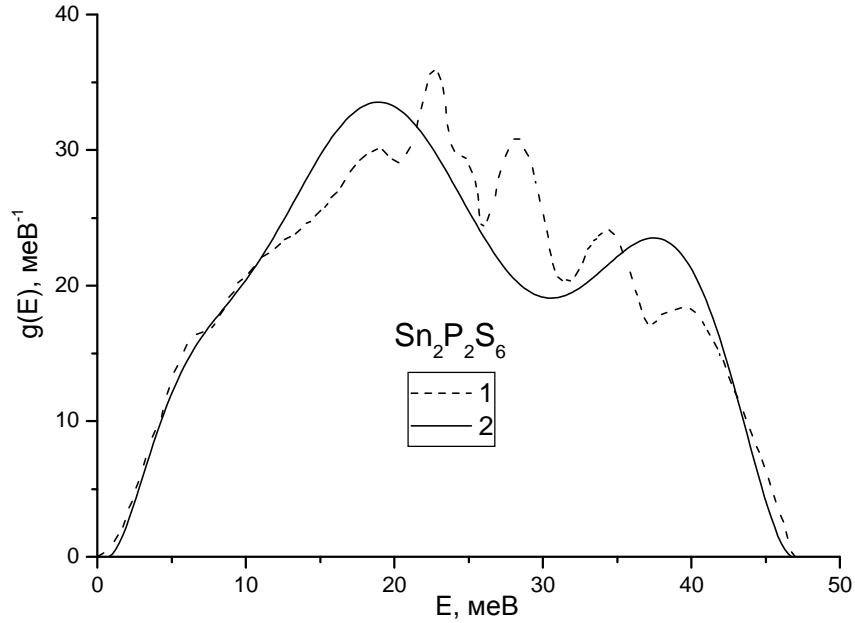

Рис.4. ГФС для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$: 1 – експеримент, 2 – результат обчислення ГФС з C_v за допомогою паралельної MPI - програми.

Методику розрахунку енергії та конструювання кластерів кристалів $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ описано в роботі [14]. Як видно з рис.1., $C_{\text{ідеал}}(T)$ практично співпадають з теплоємністю, яка розрахована із перших принципів. Найявні розбіжності в значеннях теплоємності при низьких температурах можна пояснити використанням кластерного наближення, а саме надлишковою теплоємністю кластера за рахунок додаткового вкладу поверхневих мод у фононний спектр кластера. На рис.4 показано результати обчислення (ГФС) з $C_v'(T)$ за допомогою MPI - програми. Тут як $C_v'(T)$ взято екстрапольовані дані $C_v(T)$, розраховані за формулою (6) при $T < 220$ К і теплоємність, яка розрахована із перших принципів при $T > 220$ К. Як бачимо, ГФС обчислена з температурної залежності теплоємності задовільно узгоджується з ГФС, знайденою методом непружного некогерентного розсіювання нейтронів, тобто наші розрахунки непогано відтворюють основні характеристики ГФС.

Висновки

В роботі обчислено ГФС для кристалу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ з температурної залежності теплоємності за допомогою паралельної MPI - програми. Обчислені значення задовільно узгоджуються з експериментально визначеною ГФС методом непружного некогерентного розсіювання нейтронів. Розроблений пакет програм можна застосовувати для обчислення ГФС з $C(T)$ конденсованих систем.

Подяка

Автори висловлюють вдячність член-кореспонденту НАН України Морозову А.О., а також директору інституту ім. Глушкова, академіку НАН України Сергієнку І.В. за сприяння та допомогу при проведенні розрахунків на кластері ІК НАН України.

Література

1. Райсленд Дж. Физика фононов. – М.: Мир, 1975.
2. Grayson-Smith H., Stanley J., J. Chem. Phys., 18, 236 (1950).
3. Lifshitz I.M., Sov. Phys JETP, 26, 557 (1954).
4. Loram J.W., J. Phys. C: Solid State Phys., 19, 6113 (1986).
5. Regan S.E., Morgan G.J., J. Phys.: Condens. Matter, 4, 195 (1992).
6. Rizak V.M., Rizak I.M., Lendel O.I. and Maslyuk V.V. Phonon Density of states reconstruction of the temperature dependence of the heat capacity ferroelectrics $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{Se}(\text{S})_6$. Ferroelectrics, 2002, Vol. 270, P. 369-374.
7. Бетгер Х. Принципы динамической теории решетки. – М.: Мир, 1986.
8. Тихонов А.Н., Арсенин В.Д. Методы решения некорректных задач. – М.: Наука, 1979.
9. Сабадос В.М., Різак В.М., Різак І.М. Обчислення густини фононних станів для кристалів з $C_V(T)$ методом регуляризації Тихонова: на прикладі $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{Se}_6$ // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Фізика.– 2008.– №23. – С.134-140.
10. Семак Д.Г., Різак В.М., Різак І.М. Фото-, термоструктурні перетворення халькогенідів. – Ужгород: Закарпаття, 1999.
11. Корнеев В.Д. Параллельное программирование в MPI. – Новосибирск: ИВМиМГ СО РАН, 2002.
12. Г.Лейбфрид, В.Людвиг. Теория ангармонических эффектов в кристаллах. – Иностран. лит., М. 1963.
13. M.W.Schmidt, K.K.Baldrige, J.A.Boatz, S.T.Elbert, M.S.Gordon, J.H.Jensen, S.Koseki, N.Matsunaga, K.A.Nguyen, T.L.Windus, M.Dupuis, J.A.Montgomery. General atomic and molecular electronic structure system// J. Comput. Chem.– 1993.– V. 14.– P. 1347-1363.
14. Різак І.М., Чобаль О.І., Різак В.М. Ab initio розрахунки електронних і коливальних спектрів сегнетоелектричних кристалів $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Фізика.– 2007.– №19. – С.26-31.

PHONON DENSITY OF STATES CALCULATION OF $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ CRYSTAL FROM THE TEMPERATURE DEPENDENCE OF HEAT CAPACITY

V.M. Sabadosh ¹, I.M. Rizak ², O.I.Chobal ³, V.M. Rizak ³

¹Transcarpathian State University, Uzhhorod, Ukraine

²Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine

³Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,

e-mail: rizak@univ.uzhgorod.ua

Calculation of phonon density of states (PDS) of $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ crystal from temperature dependence of heat capacity using created MPI-program which is founded on the Tikhonov method of regularization has been realized. Computed PDS of $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ crystal satisfactorily concur with PDS which are calculated with the help of incoherent inelastic neutron scattering technique.